

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД: ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОГО ЗАДУМУ (на прикладі роману «Полтва» Р. Андріяшика)

У статті розглядається проблема неадекватності перекладу роману «Полтва» (у другому виданні - «Думна дорога») Романа Андріяшика на російську мову. Зокрема, змінено назву роману, характери головних персонажів і стосунки між ними, загальне емоційне тло роману. Загальний висновок про неадекватність перекладу засвідчує, що уникнути неспіввідносності текстів перекладу та оригіналу можна тільки при врахуванні культурно-історичного та ідеологічного фону твору-оригіналу, деталей біографії автора, особливостей ментальних кодів носіїв мови оригіналу та мови перекладу.

Твори художньої літератури, які складають певну цінність загальнолюдського масштабу, стають доступними для ширшого загалу читачів завдяки перекладу на інші мови. Перекладач стає першим реципієнтом й інтерпретатором, який отримує цілісний, стилістично самобутній твір із чітко визначеним змістом і формою. Відповідно, під час перекладу слід враховувати, що разом зі змістовою інформацією про певні події, явища та персоналії авторський текст несе інформацію про контекст, тобто предметно-подійне та культурно-історичне тло, і певною мірою про самого автора. До того ж автор обирає параметри, структуру і засоби побудови тексту, орієнтуючи свій твір на певного реципієнта через його ментальний код, в основі якого лежить система культурно зумовлених концептів, що мають бути адекватно відображені у тексті перекладу.

Проблема адекватності перекладу перебуває у центрі уваги багатьох дослідників ([4]-[7], [9]-[12], [14]-[15] тощо). Зокрема, зазначається, що процес перекладу відбувається у різних культурних середовищах, яким властиві свої самобутні традиції, вірування, стереотипи, загальнонаціональний історичний досвід, надбання матеріальної культури, соціально-економічний рівень розвитку і лінгвістична спадщина. У процесі перекладу відбувається перехід від одного культурного коду до іншого, що може спричинити труднощі на рівні взаємозв'язку мови, мислення та світосприйняття, впливаючи на сприйняття першотвору. Ці фактори визначають шляхи й засоби перекладу і зобов'язують перекладача дотримуватися певних норм (див. про це [7]).

Утім, на жаль, частими є випадки, коли текст перекладу неадекватно відтворює ідеї оригіналу. Наприклад, при перекладі роману «Полтва» [2] (у другому виданні - «Думна дорога» [3]) Романа Андріяшика на російську мову перекладач Владислав Тетерін неточно відтворює або навіть

спотворює окремі моменти оригіналу. Зокрема, змінено назву роману, характери головних персонажів і стосунки між ними, загальне емоційне тло роману.

По-перше, як зазначено вище, назва «Марта» перекладеного роману [1] не відповідає оригіналу, і це вже сигналізує про те, що змінено більше, ніж просто мову. Полтва, як відомо, - це назва річки, загнаної під землю у Львові; Марта - подруга, а згодом дружина головного героя роману, Юліана. Під такою заміною відчитується ідеологічно зумовлене завуальовування незручних моментів, оскільки в культурно-історичному контексті написання роману назва *Полтва* виступала як своєрідний символ. Як про це вже сказано у статтях [8] та [13], Полтву замуровано в бетон, але люди пам'ятають, що «під чарвунною декою клеочуться і б'ються об мури темні запінені потоки» колись чистої річки. «Забруднена нечистотами, ця підневільна річка виростає до символу попсованого життя, підпорядкованого суспільному беззаконню. Вдумливому читачеві неважко було провести аналогії з радянською дійсністю, зокрема з тим, як пильно вистежувались і викорінювались у ній всілякі паростки національно-визвольного руху» [8].

Характерно, що назву річки Полтва цілком вилучено з тексту другого видання роману. В епізодах, де вона згадувалася, відповідні речення просто вилучено. Так, у «Полтві» читаємо:

- То правда, мамо, що піді Львовом тече річка?
- Так! **Вона називається Полтва.**
- І вона під містом вмирає?
- Вмирають тільки люди [2а, 18].

У «Думній дорозі»:

- То правда, мамо, що піді Львовом тече річка і під містом вмирає?
- Вмирають тільки люди [3, 16].

Колоритна сцена діалогу в «Полтві» перетворюється на скупі і безбарвні у «Думній дорозі»:

Яскраво світило сонце, топився сніг, навколо театру розпливалося веселе гурчання струмків, що падали ринвами в підземні канали.

- Полтву забудували бетоном п'ятнадцять років, - сказав Михайло Коваль.

- То правда, мамо, що піді Львовом тече річка? [26, 43].

Глибинний зміст наведеного уривка сплющується і нівелюється:

Яскраво світило сонце, топився сніг, довкола театру розпливалося веселе гурчання струмків, що падали із ринв і мчали до підземних каналів.

- То правда, мамо, що піді Львовом тече річка? [3, 144].

Перекладач роману на російську мову пішов ще далі у процесі «відлущування» ідеологічно невідгідних, «незручних» концептуально-сміслових пластів, які автор початково заклав у текст оригіналу. Якщо в назві другого видання «Думна дорога» ще закодовано певні вагомні концепти (як-от: *дорога, роздуми, рух* - і це може становити предмет окремого дослідження), то жіноче ім'я *Марта* як назва роману в перекладі такої глибини цілком позбавлене.

По-друге, головний герой затушовується і відсувається в тінь, а рішуча, сильна, розумна героїня набуває не притаманних їй рис манірної, несамостійної, боязкої міщанки. До того ж у перекладі стосунки Марти з Юліаном набувають не властивого оригіналу мелодраматичного забарвлення. Пор.:

«Мені чомусь ментрежно на серці, - тихо мовила вона. - Світ зайнятий власними справами, - заспокоїв її Юліан» [3, 263].

«Мне почему-то тревожно на сердце, - тихо произнесла она. - Не уходи, не оставляй меня здесь одну. Прошу тебя... - Мир занят собственными делами, - ответил ей Юлиан. - Ничего не бойся, я скоро вернусь» [1, 505].

Водночас в інших ситуаціях Марта перекладу проявляє себе так само, як Марта оригіналу, а перекладацькі неточності на кшталт наведеної вище вносять дисонанс у характер героїні, розбалансовуючи образ і порушуючи його цілісність.

Складається враження, що все, чого перекладач не зрозумів, він домислив, причому домисли ці подекуди примітивовані. Розглянемо, наприклад, такий уривок:

«Місячний вечір і багаття настроюють на те, щоб шось зважувати, підсумовувати, - сказав Юліан, мовби пробуючи на слух, як струну, довколишню німість. Марта голосно, заливчасто розсміялась. - Що таке? Що трапилось? - Марта не сказала, чому їй смішно. Вона запитала: - Ти запам'ятовуєш назавше цю красу? - У цьому я - стихійна істота, - відказав Юліан. - Усе це ніби вбирається душею, додається до чогось, що вже накопичене, і утворюється своєрідне багатство. - Колись я намагалася такі малюнки розчленувати до найменшого мазка, та в пам'яті фіксувалися лише гра кольорів і переливи контурів, і я почувала

себе мало не обкраденою. - Комплекси сприймання ще далеко не досліджені. Стефанові Балею я довіряю. - Навколо цього прізвища стільки пліток, що я не прочитала жодного його рядочка. - Даремно. - Суспільному створінню не кортить до позовів справедливості, - трохи манірно промовила Марта. - Сонце настроє до праці, а місяць до мрії» [3, 45-46].

Юліан намагається філософувати, сприймаючи Марту як рівну, як однодумця. Але Марта, дійсно розуміючи, що він має на увазі, не бажає, втім, підтримувати «високу» тему (ознакою цього може бути її нервовий сміх), іронізуючи і намагаючись перевести розмову в інше русло. У перекладі ж цього діалогу окремі репліки та думки переходять від одного персонажа до іншого, а з тих реплік, які залишено героїні, зовсім не видно, що вона розуміє, про що йдеться. Її недоречний сміх є швидше сміхом не впевненої у собі людини:

«Лунный вечер и костер настраивают то на сосредоточенность, то на мечтания, - сказал Юлиан, точно желая попробовать на слух, как струну, окружающую немоту. Марта громко, заливчато рассмеялась. - Что такое? Что с тобой? - Марта не ответила. Она помолчала, потом спросила: - Ты запоминаешь навсегда эту красоту? - Нет, я - стихийное существо, - ответил Юлиан. - Все это само вбирается душой, прибавляется к чему-то, что уже накоплено, и складается бесценное богатство. - Когда-то я стремилась такие картины разобрать до малейшего мазка, но в памяти фиксировались только игра колеров да линии ландшафтов. И ощущала себя потом обделенной... - Законы восприятия еще далеко не исследованы. Кое-что есть у Стефана Балеи. Не читала? - Я вообще больше доверяю в вопросах гармонии не наукообразию ученых грамотеедов, а самим художникам, поэтам... - А я готов послушать тех и других. - Стихийные существа, может, больше других тянутся к гармоническому... - о чем-то своем сказала Марта. - Ты совершенно права, - согласился с ней Юлиан и добавил: - Солнце настраивает на труд, а месяц - на грезы...» [1, 289].

До того ж у перекладі цього фрагмента Марта фігурує як людина, котра не чула, хто такий Стефан Балеї (і не прагне дізнатися, бо не довіряє «наукообразию ученых грамотеедов»). Водночас акцент переноситься на її романтичність («доверяю в вопросах гармонии <...> самим художникам, поэтам...»), не прописану в оригіналі роману. Ставлення Юліана до Марти в перекладі теж відрізняється: якщо в оригіналі він не сумнівається, що дівчина так само обізнана, як він, то в перекладі Юліан припускає, що Марті бракує відповідних знань, і його питання «Не читала?» (якого не було в оригіналі роману) звучить радше дидактично (мовляв, почитай). Так само, як і образ Марти, образ Юліана перекладач «домальовує», «вдосконалює», розширюючи коло його вподобань: «А я готов послушать тех и других» (ця фраза також відсутня в оригіналі).

По-третє, навіть цитований упродовж усього роману Верлен змінює свою тональність з бурх-

ливо-експресивної на меланхолійно-романтичній. Так, і в «Полтві», і в «Марті» героїня гортала потріпаний томик Верлена, проте рядки, на яких спинаються її очі, відбивають різке відмінні настрої. Пор.:

Спустошливі вогні всю днину шаленіли,
Б'ючи долинну цвіт' і виноградну віть,
Не даючи житам до жнив дополовить
І небо палячи. [3, 4].

Ключовий концепт палаючого вогню, вибраний автором «Полтви» як емоційне тло роману, замінене на ідею декадансу - згасання, безнадії, смутку:

В покинутом парке, печальному, пустом,
Две скорбные тени проходят вдвоем.
Глаза их погасли, уста побледнели,
Их тихие речи звучат еле-эле.
В покинутом парке, печальному, пустом,
Две тени, встречаясь, грустят о былом [1, 246].

Отже, перекладаючи «Полтву» - «Думну до ругу», Владислав Тетерін створив цілком інший

1. Андрияшук Р. В. Марта // Андрияшук Р. В. Сад без листопада. Марта: Романи. Пер. с укр. - М., 1988. - 577 с.
2. Андрияшук Р. Полтва // Прапор (Серія «Романи й повісті», № 5). - 1969. - № 8-9.
3. Андрияшук Р. В. Думна дорога. - К., 1982. - 263 с.
4. Бабенко В. М. Художній переклад: історія, теорія, практика: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. - Кіровоград, 2007. - Ч. 1: Українська перекладацька школа. - 325 с.
5. Братковський Д. Б. Світ, по частинах розглянутий = Swiat ro czesci przyzrzany/ Братковський, Д. Б.: Переклад. Джемела. Студії / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського; Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України; Волинський краєзнавчий музей; Волинське крайове братство св. ап. Андрія Первозваного (Луцьке Хрестовоздвиженське) / В. О. Шевчук (пер. з пол., передм., прим.). - Луцьк: Вид-во обл. друкарні, 2004. - 463 с.
6. Бурда-Лассен О. В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем мифологічного походження): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2005. - 20 с.
7. Дудник М. М. Співвідношення денотативної і конотативної інформації при перекладі (на матеріалі публіцистичного стилю): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 14.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2001. - 19 с.

M. Fedoriv

FICTION TRANSLATION: PROBLEMS OF REPRODUCING THE AUTHOR'S CONCEPTION (ON THE EXAMPLE OF «POLTVA» BY R. ANDRIYASHYK)

The article is devoted to the problem of adequate translation of fiction. The author states that due to the differences between the mental codes of different nations, the ideas expressed by the original author are often rendered inadequately by the translators. For instance, a novel Poltva by Roman Andriyashyk, when translated from Ukrainian into Russian, suffers considerable losses in the title and in the depiction of the main characters, which reduces the emotional tone and ideological mode of the whole novel. The author suggests that prior to translation, thorough studies were done about the cultural and historical background of the original work and its author. Such an approach would help both the translator to create a text close to what the author described and the reader to get an adequate reproduction of the original.

роман, незважаючи на ту саму сюжетну лінію та імена персонажів.

Результати аналізу вказують на те, що головне завдання перекладу як процесу передачі змісту та стилістичних особливостей тексту, написаного однією мовою, засобами іншої мови полягає у доведенні до читача перекладу закладеної в оригіналі сукупної інформації. При виборі засобів перекладу на перший план виступають індивідуально-авторський добір мовних одиниць, їхня стилістично-логічна послідовність, інформаційна цілісність тексту та його емоційно-естетичний вплив на реципієнта.

Очевидно, проблеми неспіввідповідності текстів перекладу та оригіналу «Полтви» Р. Андрияшюка можна було б уникнути, якби перекладач врахував культурно-історичне та ідеологічне тло твору-оригіналу, деталі біографії автора, особливості ментальних кодів носіїв мови оригіналу та мови перекладу, тобто якби він працював не лише з текстом, але й з контекстом.

8. Зборовська Н. Роман Андрияшук // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. - Кн. 2: Друга половина ХХ ст. Підручник / За ред. В. Г. Дончика. - К., 1998. - С. 334-337.
9. Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Факультет іноземної філології / О. І. Чердніченко (ред.). - К., 2000. - 394 с.
10. Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Факультет іноземної філології / О. І. Чердніченко (ред.). - К., 2002. - Кн. 1. - 280 с.; Кн. 2. - 324 с.
11. Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Факультет іноземної філології / О. І. Чердніченко (ред. кол.). - К., 1998. - 229 с.
12. Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Факультет іноземної філології / О. І. Чердніченко (ред.). - К., 1999. - 176 с.
13. Федорів М. Проти художнього слова - превентивно і неоскаржно (На матеріалі двох редакцій роману Р. Андрияшюка «Полтва») // Урок української. - 2008. - № 5-6 (111-112). - С. 13-16.
14. Чердніченко О. І. Про мову і переклад: мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація. - К., 2007. - 247 с.
15. Чердніченко О. І. Теоретичні основи удосконалення практики перекладу та двомовної лексикографії // Теорія і практика перекладу: Республ. міжвід. наук. зб. - Вип. 14. - К., 1987. - С. 3-13.